

Anna Wrzeńska

Opracowanie antropologiczne szczątków ludzkich pochodzących z interwencji na wezwanie policji i prokuratury z Gniezna

Studia Lednickie 9, 369-373

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Wrzeńska

OPRACOWANIE ANTROPOLOGICZNE SZCZĄTKÓW LUDZKICH POCHODZĄCYCH Z INTERWENCJI NA WEZWANIE POLICJI I PROKURATURY Z GNIEZNA.

W dniu 18 stycznia 2005 roku wędkarz pan Jan Hemmerling z Lednogóry, zgłosił znalezienie ludzkiej czaszki w roztopiającym się po mrozie i lodzie – mule, na brzegu jeziora Lednickiego, na wysokości kościoła w Lednogórze. Na miejscu zabezpieczono ludzką czaszkę, *calvarium* – bez zuchwy. Kość czaszki barwy ciemno brunatnej, od długiego zalegania w środowisku wodnym. Ułożenie boczne w ziemi spowodowało, iż po roztopieniu gruntu nastąpiło uszkodzenie – złamanie z wduszeniem, lewej kości ciemieniowej, na którą po prostu nadepnęto. Czaszka nie zalegała w swoim pierwotnym miejscu, gdyż wewnątrz czaszki było puste, tj. wypełniała je tylko woda. Świadczy to o prawdopodobnym przyniesieniu czaszki przez wodę i to już jesienią, przeleżeniu zimą pod lodem i odsłonięciu przy pierwszych roztopach. Z wody jeziora Lednickiego już wcześniej wydobyte zostały kości ludzkie jak i fragmenty, co najmniej dwu czaszek (A. Wrzeńska 2002). Ostrów Lednicki jak i otaczające go jezioro kryją liczne jeszcze zagadki związane z czasami wczesnego średniowiecza. Czaszkę zabrano do zbiorów kostnych Pracowni Antropologicznej Muzeum Pierwszych Piastów i poddano analizie.

Analiza antropologiczna została wykonana zgodnie z zaleceniami Jana Strzałko Janusza Piontka i Macieja Henneberga. Dokonano określenia płci osobnika oraz przybliżonego wieku w chwili śmierci. Materiał zmierzono techniką antropometryczną podaną przez R. Martina i K. Sallera (1957), a pomiary zamieszczono w tabelach.

Czaszka mimo wgniecenia jest dobrze zachowana. Uszkodzeniu uległy oba łuki jarzmowe, a zniszczeniu uległ lewy wyrostek sutkowy. Czaszka w narysie z góry, w *norma verticalis*, jest klinowata, o kształcie *sphenoides versus*. Kości czaszki są delikatne o słabej rzeźbie. Główne szwy czaszkowe są częściowo, bądź słabo obliterowane. Górny brzeg oczodołu jest ostry, czoło gładkie, proste z wyraźnymi guzami czołowymi. Oczodoły o kształcie rombówatym. Wyrostek sutkowy jest mały i krótki. Potylicy jest zaokrąglona i słabo przyplaszczona. Kresy karkowe zaznaczone słabo. Stwierdzono zmianę rozwojową – obecność kłykcia trzeciego (*condylus tertius*) na przednim brzegu otworu wielkiego. Zmiana ta jest zaliczana do cech niemetrycznych czaszki. Stwierdzono również zmiany w budowie szklivi zębów

siecznych i kłów – *hypoplazję* szkliva, jak i zmiany w stropie obu oczodołów w postaci przerostu struktur gąbczastych, tzw. *cribra orbitalia*. Zmiany te wywołane są chorobami wieku dziecięcego. *Hypoplazję* wywołuje niedożywienie w trakcie formowania się szkliva a porowatość stropu oczodołów – *cribra orbitalia*, są wynikiem anemii, robaczycy, występującej wśród ubogiej ludności żyjącej w złych warunkach higienicznych (J. Gładkowska-Rzeczycka 1989). Zmiany te są określane stresami wieku dziecięcego wynikającymi z niedożywienia i przebytych chorób. W szczególności jest uzębienie stałe, kompletne, są nowo wyrżnięte trzecie zęby trzonowe. Zęby są duże, białe i słabo starte 1⁰-2⁰. Pomiary czaszki przedstawiono w tabeli 1 i 2.

Tabela 1. Pomiary czaszki według R. Martina i K. Sallera (1957)

Pomiar		Wartość (mm)
cięciwy części mózgowej	g-op (1)	182
	eu-eu (8)	136
	ft-ft (9)	87
	ast-ast (12)	116
	ba-b (17)	129
cięciwy części twarzowej	n-pr (48)	54
	n-ns (55)	45
	mf-ek (51)	39
	sbk-spa (52)	31
	apt-apt (54)	22
Obwód	obw.poz. (23)	500

Tabela 2. Wskaźniki czaszki według R. Martina i K. Sallera (1957)

Wskaźnik	Wartość
szerokościowo-długościowy	74,7
wysokościowo-szerokościowy Hrdlički-Kočki	81,1
twarży górnej wg Kollmanna	59,3
oczodołowy	79,5
nosa	48,9
wysokościowo-szerokościowy	94,9
wysokościowo-długościowy	70,9
czołowo-szerokościowy	64,0

Czaszka należy do osobnika dorosłego zmarłego w wieku wczesny *Adultus I*, tj. około 22-25 roku życia, ptci żeńskiej. Z pomiarów wskaźników (Tabela 2) wynika, że kobieta miała głowę długą (długoczaszkowy), średnio-wysoką, średnią, o wąskiej twarzy i wąskim czole, o średnim nosie i średnio wysokich oczodołach.

Charakteryzowała się średnią pojemnością mózgowcowaszkii, która wynosiła wg L. Manouvriera 1478,2cm³.

W dniu 26 maja 2006 roku, po zawiadomieniu przez Prokuraturę z Gniezna udałam się do miejscowości Chwałkówko, gmina Łubowo, w celu obejrzenia kości znalezionych na terenie działek budowlanych. W obecności policji zabezpieczono czaszkę i kości ludzkie silnie zeszkieletowane, a odsłonięte w trakcie kopania wykopu pod kabel elektryczny przez ekipę energetyczną. Na głębokości około 70 cm poniżej poziomu darni, w żwirowym piasku wystąpił czytelny, a uchwycony na ścianie wschodniej wykopu energetycznego, wkop grobowy. Zasięg zachodni grobu w całości wystąpił w wykopie (na ścianie zachodniej nie został uchwycony). Dlatego też grób w sposób mechaniczny został odsłonięty, tj. wyrzucony na hałdę. Zebrany materiał kostny to kompletny górny odcinek szkielet jednego osobnika, dziecka. Zabezpieczono – czaszkę wraz z żuchwą, wszystkie kręgi szyjne (C1-7), 8 pierwszych kręgów piersiowych (Th1-8) i 8 żeber lewej strony klatki piersiowej, lewy obojczyk i fragment lewej kości ramieniowej. Pozostały kościec tkwi w ścianie wykopu, w jamie grobowej. Na hałdzie znaleziono tylko jeszcze pojedynczy siódmy kręg szyjny (C7) osobnika dorosłego. W wykopie, na tym poziomie nie zaobserwowano innych wkopów grobowych. Grób dziecka w czytelnej, regularnej jamie, o ułożeniu czaszką na zachód, wskazuje, iż uchwycono tylko górny (młodszy) poziom cmentarzyska, tym bardziej, że wystąpiła też kość innego osobnika. Wykop pod kabel elektryczny jest stosunkowo płytki i prawdopodobnie głębiej mogą znajdować się inne groby cmentarzyska. W wyniku badań AZP tego terenu zarejestrowano skupiska materiału średniowiecznego.

Kości zostały zabrane do Pracowni Antropologicznej MPP i poddane ekspertyzie antropologicznej. Dziecko miało czaszkę o dużej puszcze mózgowej i wąskiej twarzy. W ścianie oczodołów nie zaobserwowano zmian przerostowych. Uzębienie było w większości jeszcze mleczne, lecz już był wyróżniony pierwszy komplet czterech stałych zębów trzonowych (M1) w szczęcie i w żuchwie. W szczęcie nastąpiła już wymiana pierwszych siekaczy z zębów mlecznych na stałe (I1), drugie są jeszcze w zawiązku. W żuchwie wszystkie siekacze są jeszcze mleczne, stałe są w zawiązkach. Na siekaczach stwierdzono zmiany w budowie szkliva zębów – *hypoplazje*. Kości szkieletu postkranialnego były w trakcie procesów kostnienia: kręgów, żeber, obojczyka i kości ramieniowej (A. Florowski, T. Kozłowski 1994). Wiek dziecka w chwili śmierci ustalono na podstawie kolejności wyrzynania się zębów i procesów kostnienia szkieletu, i oznaczono w przybliżeniu do jednego roku. Dziecko miało 8 lat i zmarło w wieku *Infans II*.

W dniu 13 września 2007 roku, po wezwaniu przez Policję z Gniezna wraz z archeologiem udaliśmy się do miejscowości Owieczki, gmina Łubowo, w celu zabezpieczenia czaszki ludzkiej znalezionej w wykopie budowlanym. Po obejrzeniu terenu prac, zebrano uszkodzone mechanicznie fragmenty prawie kompletnej czaszki ludzkiej i kilku kości kręgosłupa, należące do pojedynczego, dorosłego osobnika. Szczątki ludzkie były już dobrze zeszkieletowane, barwy jasno kremowej. Od setek lat zalegały w piaszczystym podłożu. W rowie budowlanym na głębokości 120 cm od

darni, do 150 cm w głąb, zarejestrowano słabo czytelny w piaszczystym żwirku, jamowy wkop grobowy z dalszą partią szkieletu tego samego osobnika. Jama grobu sytuowana była po osi NW-SE z czaszką zorientowaną na zachód. Prace budowlane prowadzone są na działce przeznaczonej pod zabudowę i w 2007 prowadzono prace tylko pod podłącza wody. W wykopie nie zaobserwowano innych jam grobowych. Materiał kostny zabrano do Muzeum. Z właścicielem działki uzgodniono dalszy zakres prac i nadzoru przy następnych etapach budowy.

Analiza materiału: Czaszka jest ciężka, o grubej kości, ma cechy czaszki męskiej. Grubość kości sklepienia 5-8 mm, kości potylicy w miejscu guzowatości potylicznej zewnętrznej 18 mm. Zaznaczone wały nadczołowe, pochylone czoło, wałowate oczodoły (nie stwierdzono porowatości – *cribra orbitalia*), duże, masywne wyrostki sutkowe, a kresy karkowe wybitne. Oczodoły prostokątne, otwór nosa o kształcie gruszkowatym (ryc.1). Stwierdzono silne skrzywienie przegrody nosa, która dochodzi do bocznej, prawej ściany jamy nosowej. Główne szwy czaszkowe słabo obliterowane zarówno wewnątrz jak i zewnątrz. Uzębienie kompletne, wszystkie zęby stałe są duże i jasne. Za życia obustronnie w żuchwie i szczęce wyróżniają się trzeci ząb trzonowy M3, nie nosi jeszcze śladów starcia. Słabe starcie powierzchni żujących pozostałych zębów, w stopniu 1° a pierwsze zęby trzonowe M1 w stopniu 2° (w skali sześciostopniowej). Są luźne zęby. Nie zaobserwowano zmian w budowie szkliwa zębów siecznych – *hypoplazji* szkliwa. Natomiast wystąpiły silne złogi kamienia nazębnego zarówno na zębach szczęki jak i żuchwy i nieznaczne obniżenie wyrostków zębołowych, paradontoza. Żuchwa jest bardzo masywna i wybitnie urzeźbiona. Kąty żuchwy są szerokie i wygięte. Wyrostki kłykciowe o dużych i szerokich głowach. Kształt żuchwy ostrotrapezoidalny. Pomiary czaszki przedstawiono w tabeli 3 i 4.

Tabela 3. Pomiary czaszki według R. Martina i K. Sallera (1957)

Pomiar		Wartość (mm)
cięciwy części mózgowej	ft-ft (9)	98
cięciwy części twarzowej	n-pr (48)	70
	n-ns (55)	50
	mf-ek (51)	37
	sbk-spa (52)	29
	apt-apt (54)	25
żuchwa	kdl-kdl (65)	126
	go-go (66)	101
	gn-go (68)	83
	gn-id (69)	32
	wys.ram.(70)	63
	szer.ram.(71)	P30/L28

Tabela 4. Wskaźniki czaszki według R. Martina i K. Sallera (1957)

Wskaźnik	Wartość
oczodołowy	78,3
nosa	50,0

Z kości szkieletu postkranialnego zebrano tylko cztery kręgi szyjne od C2 do C5 i dwa paliczki ręki – dalszy i środkowy.

Szkielet należy do osobnika dorosłego zmarłego w wieku *Adultus*, tj. około 25 roku życia, płci męskiej. Z pomiarów i wskaźników (Tabela 3 i 4) wynika, że mężczyzna miał głowę o szerokim czole, średnim nosie i średnio wysokich oczodołach. Skrzywienie przegrody nosa stanowiło częstą przyczynę przewlekłego stanu zapalnego zatok u tego mężczyzny.

BIBLIOGRAFIA:

- Florkowski A., Kozłowski T.
1994 Ocena wieku szkieletowego dzieci na podstawie wielkości kości, *Przegląd Antropologiczny* t. 57, z. 1-2, s. 71-86.
- Głądykowska- Rzeczycka J.
1989 Schorzenia ludności prehistorycznej na ziemiach polskich, Muzeum Archeologiczne w Gdańsku, Gdańsk.
- Martin R., Saller K.
1957 *Lehrbuch der Anthropologie*, Stuttgart.
- Piontek J.
1985 *Biologia populacji pradziejowych*, UAM, Poznań.
- Strzałko J.
1971 Metody rekonstrukcji wzrostu człowieka na podstawie pomiarów szkieletu, *Przegląd Antropologiczny* t. 37, z. 2, s. 295-314.
- Strzałko J., Henneberg M.
1975 Określanie płci na podstawie szkieletu, *Przegląd Antropologiczny* t. 41, z. 1, s. 105-126.
- Wrzesińska A.
2002 Analiza szczątków ludzkich znalezionych w rumowisku mostu gnieźnieńskiego Ostrowa Lednickiego, *Studia Lednickie* 7, s.89-94

Ryc. 1 Czaszka dorosłego mężczyzny z interwencji w Owieczkach, gm. Łubowo (fot. Jacek Wrzesiński)
Abb. 1. Der Schädel eines erwachsenen Mannes aus den Rettungsgrabungen in Owieczki, Gem. Łubowo
(Photo Jacek Wrzesiński)